

УДК 330.131.5:631.11

М. А. Полегенька,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ "ЕФЕКТИВНІСТЬ"

M. Polehenka,
postgraduate student of the Dnepropetrovsk State Agricultural and Economic University

THE THEORETICAL ESSENCE OF ECONOMIC CATEGORIES "EFFICIENCY"

У статті розглянуто сутність економічної категорії "ефективність", яка є досить складною категорією економічної науки, служить підставою формування численних критеріїв важливості прийнятих рішень і відображає процес закономірної зміни продуктивних сил в тісному взаємозв'язку з виробничими відносинами. Наведено погляди до визначення ефективності і результативності різними авторами щодо її тлумачення та запропоновано авторське визначення даного поняття. Досліджено наукові підходи до визначення ефективності діяльності підприємства. Розглянуто та проаналізовано класифікаційні ознаки ефективності.

In the article the essence of economic category of "efficiency", which is a difficult category economic science is the basis of the formation of multiple criteria of importance of the decisions made and reflects the natural process of the changes of the productive forces, in close relationship with industrial relations. Given the views to determine the effectiveness and impact of different authors as to its interpretation and the author's definition of the concept. The article studies scientific approaches to the definition of efficiency of activity of the enterprise. Reviewed and analyzed the classification criteria of effectiveness.

Ключові слова: ефективність, ефект, результативність, результат діяльності, витрати.

Key words: efficiency, effect, productivity, performance, costs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день питання розвитку та економічного зростання підприємств є невід'ємною частиною загального процесу економічного розвитку та максимального використання потенціалу країни для підвищення рівня її конкурентоспроможності. Ефективне зростання економіки в цілому, безпосередньо залежатиме від динаміки та рівня ефективності кожного окремого підприємства. В свою чергу, успішна реалізація стратегії розвитку підприємства передбачає здійснення не лише результативної, але й ефективної господарської діяльності. Для того, щоб діяльність підприємства на протязі тривалого часу була успішною, вона повинна бути ефективною. Проблема ефективності виробництва є актуальною в даний час, оскільки виробнича діяльність характеризується та оцінюється досягнутим рівнем економічної ефективності.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поняття "ефективність" на протязі багатьох років досліджує багато науковців. Зокрема

це питання розглядали такі вітчизняні та іноземні автори, як В. Петті, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Г. Емерсон, В. Паррето, К. Маркс, К. Макконелл, С. Брю, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, С. Мочерний, Є. Градобоев, С. Прокопивний, В. Амбросов, І. Маркіна, В. Андрійчук, О. Онищенко, П. Саблук, Е. Смірнов, Т. Полозова, А. Шегда, А. Куценко та інші. Незважаючи на велику кількість і різноманітність досліджень, дане питання є актуальним й в сучасних умовах.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у визначенні сутності, дослідженні існуючих підходів до визначення категорії "ефективність" та формулюванні авторського визначення цієї категорії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття "ефективність" є одним із найпоширеніших та використовується в багатьох сферах людської діяльності, зокрема в економіці. Серед актуальних проблем економічної науки ефективність посідає важливе місце і часто досліджується провідними фахівцями.

Ефективність — це складна, багатогранна, комплексна категорія. Більшість науковців вважають ефективність однією з найскладніших категорій сучасної економічної науки. В економічній літературі існує різноманіття варіантів визначення категорії "ефективність". В будь-якому економічному довіднику економічна ефективність визначається як співвідношення результату до витрат на його досягнення (кінцевого результату). Наприклад, в економічній енциклопедії зазначається, що ефективність — це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту, тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [6].

Слово "ефективність" походить від слова "ефект", що в буквальному розумінні з латинського "effectus" означає виконання, дія або від "efficio" — дію, виконую. Під ефектом розуміють досягнутий результат у матеріальному, грошовому або соціальному вираженні, а під економічним ефектом — розуміють результат виробництва, виробничу вартість, національний дохід, валову продукцію, зростання прибутку та зменшення витрат [2]. Отже, "ефективність" можна трактувати як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили. Дуже часто ефективність визначають як досягнення максимального ефекту за мінімального витрачання ресурсів [1]. Більшість економістів трактують сутність ефективності виробничо-господарської діяльності як досягнення максимальних результатів в інтересах суспільства при мінімально можливих витратах.

Вважається, що вперше термін "ефективність" як "результативність" почав використовуватися в економічній літературі у XVII ст. в роботах одного із засновників класичної політекономії В. Петті, та засновника школи фізіократів Ф. Кене. Спочатку цей термін використовувався для оцінювання урядових та приватних заходів з позиції їх впливу на економіку [5]. На той час цей термін не набув широкого вжитку серед економістів. Наприклад, відомий класик політекономії, Адам Сміт, не розглядав поняття "ефективність", як самостійну економічну категорію, а вживав термін "продуктивність" у визначенні результативності. Однак розвиток промислової буржуазії та мануфактурного виробництва визначив подальшу долю терміна, сформувавши новий клас суб'єктів управління — менеджерів [16].

Згодом в XIX ст. термін "ефективність" вже в новому контексті почав використовувати

Д. Рікардо. Він розглядав "ефективність" як відношення результатів до певних витрат, тим самим досліджуючи ефективність як економічну категорію [15]. Саме з того часу поняття "ефективність" набуває статусу економічної категорії і продовжує розширювати своє застосування не тільки в економіці, а й для оцінки різноманітних дій. В кінці XIX ст. неокласична школа також приділяла увагу ефективності і розглядала її як результативність. Так, італійський економіст В. Паретто стверджував, що під ефективністю слід розуміти відношення витрат і результатів [17].

На початку XX ст. Г. Емерсон, представник теоретиків менеджменту, зробив важливий вклад у розвиток цього поняття. У своїх працях він вживав "ефективність" як максимально корисне співвідношення між сукупними витратами та економічними результатами, тим самим пов'язуючи ефективність з функціональністю [18]. К. Маркс розглядав ефективність з точки зору результативності використання ресурсів виробництва. Результативність капіталу він визначав як відношення торгового прибутку до авансованого капіталу [10]. К. Макконелл і С. Брю в праці "Економікс" стверджують, що ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва та отриманою кількістю потрібного продукту. Збільшення кількості продукту, отриманого від даного обсягу витрат, вказує на підвищення ефективності, а зменшення обсягу продукту від даної кількості витрат вказує на зниження ефективності [11].

Інші зарубіжні автори такі, як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, вважають, що ефективність — це співвідношення між обсягом виробництва продукції і необхідними для її виготовлення ресурсами, тобто вона визначає внутрішній параметр функціонування підприємства, віддзеркалюючи ефективність використання ресурсів [13].

Багато вітчизняних економістів розглядають ефективність як відношення ефекту, результату діяльності до витрат. Наприклад, С. Мочерний визначає, що "ефективність — здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат" [6]. А. Шегда стверджує, що "ефективність підприємства являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу" [8]. Проко-

пивний С. вважає, що "ефективність як економічна категорія визначається за об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством" [7].

Найбільш повним, на наш погляд, можна вважати визначення ефективності за Є. Градобоевим. Він розглядає цю категорію не тільки як здатність підприємства отримувати більшу кількість корисних благ у розрахунку на одиницю використаних ресурсів, але й як здатність розвиватися, зберігаючи збалансовану взаємодію всіх своїх підсистем [4].

Як бачимо, одні науковці визначають ефективність як співвідношення результату та витрат, а інші пов'язують ефективність з ефектом, при цьому розглядаючи ефект як певну форму результату. На нашу думку, споріднювати поняття "ефективність" і "результативність" є не зовсім правильним, оскільки результативність — це досягнення певного результату, який може бути як позитивним, так і негативним, а "ефективність" — це завжди позитивна величина, яка характеризує приріст результатів у співвідношенні до засобів, пов'язаних з їх досягненням. Інакше кажучи, результативність відображає ступінь досягнення поставлених цілей, а ефективність вказує на ступінь результативності роботи підприємства.

Для правильного розуміння поняття "ефективність" слід враховувати різні підходи до розкриття цієї категорії. Важливо визначитися, з якими витратами належить порівнювати одержаний за ефективного виробництва результат. Адже один і той же результат може бути отриманий різними способами з різними витратами, і навпаки, однакові витрати можуть дати зовсім різні результати. Відношення ефекту і витрат на його досягнення — це основа економічної ефективності.

Розглядаючи категорію "ефективність" як ступінь досягнення цілей суб'єкта господарювання Куценко А. виділяє цільовий, системний і вибірковий підходи її дослідження. Сутність цільового підходу базується на логіці цілей і засобів, запропонованих англійським економістом Л. Робіном, і визначає ефективність як здатність суб'єкта досягати певних цілей за допомогою раціональних дій її складових. Раціоналізм полягає у виборі такого варіанта використання ресурсів підприємства, який дасть змогу досягати встановлених цілей за найменших витрат. Слід зауважити, що цілі підприємства не завжди є чітко визначеними, а це в свою чергу ускладнює процес визначення ефектив-

ності. Як правило, цілі підприємства можуть бути виражені у вигляді певних економічних показників, досягнення яких підприємство намагається забезпечити в процесі діяльності різноманітними способами. Вибір способів залежить від таких чинників, як закони, нормативні акти, укази, традиції, менталітет тощо. Тобто залежно від умов та вимог зовнішнього середовища, можливостей підприємства, інтересів його персоналу відбувається різне за часом, складністю та витратами досягнення бажаних результатів діяльності підприємства. Нерідко інтереси окремих складових підприємства не співпадають з інтересами інших, що негативно впливає на формулювання загальних цілей і відповідно позначається на ефективності діяльності всієї організації. Тому цільовий підхід є доцільним з погляду задоволення інтересів кожної із зацікавлених складових, а не всієї організації.

Системний підхід — це пасивний підхід, який передбачає концентрацію уваги підприємства на його виживанні завдяки пристосуванню до зовнішнього середовища. Маючи у своєму розпорядженні певний обсяг невикористаних ресурсів підприємство має змогу краще пристосовуватися до змін зовнішнього середовища. Але наявність невикористаних ресурсів, у свою чергу, суперечить критерію мінімізації витрат. Отже, даний підхід акцентує увагу на внутрішніх характеристиках підприємства, що робить його більш придатним для оцінки діяльності бюджетних організацій.

Вибірковий метод передбачає, що ефективність підприємства не може бути оцінена на основі заздалегідь визначених критеріїв, або системних характеристик. Даний метод полягає у забезпеченні мінімального рівня задоволення усіх потреб складових організації, мотиви діяльності та цілі яких відрізняються. Важливим і складним в даному методі є ідентифікація стратегічних складових та визначення ступеня їх впливу на діяльність підприємства в цілому. Небажаним при цьому є також і зміна умов господарювання підприємства, що відбувається під впливом зміни значної кількості як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Це порушує рівновагу і призводить до зміщення економічного балансу на користь інших зацікавлених груп [9]. Досліджуючи дані підходи можна стверджувати, що позитивних результатів можна досягти лише за умови зваженого комбінування цих підходів, що дозволить подолати одного компенсувати перевагами іншого.

Прокоф'єва К. виділяє два на сьогодні підходи до визначення сутності категорії "ефек-

тивність". Перший підхід характеризує "ефективність" в значенні результативності, тобто відповідає на питання, які результати досягнуті, і за яку ціну, які і скільки ресурсів було витрачено на досягнення отриманих результатів. У цьому підході ефективність розглядається як співвідношення результатів та витрат. Критеріями першого підходу є "результат-витрати". Але постає питання, чи надасть нам отриманий результат можливість досягти мети, наскільки близько ми до досягнення мети. Наявність цих питань обумовила існування другого підходу, який характеризує "ефективність" з позиції досягнення мети, він відповідає на питання, чи досягли ми поставленої мети, наскільки ми до неї наблизились. Критеріями підходу є "результат-мета" [14].

Таким чином, можна дійти висновків, що функція досягнення мети має важливе значення при визначенні ефективності. Підхід до розгляду "ефективності" з позиції досягнення мети не суперечить підходу до розгляду "ефективності" в значенні результативності, він має більш складний характер, критеріями цього підходу є відповідність фактичного результату поставленій меті. Ефективність розглянута з позиції досягнення мети і характеризує якість отриманого результату.

Через існування різних оцінок до змісту витрат, Т. Полозова виділяє три підходи до визначення ефективності: 1) ресурсний: економічний результат зіставляється з економічною оцінкою виробничих ресурсів; 2) витратний: економічний результат порівнюється з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням; 3) ресурсно-витратний: являє компроміс між двома попередніми. Тобто до уваги береться як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат [3]. Кожен із цих підходів має свої відмінності, і доцільність застосування того чи іншого з них необхідно визначати виходячи з конкретних обставин і поставлених завдань.

Ефективність виступає мірою отриманих підприємством результатів та застосовується для різноманітних аналітичних оцінок і обґрунтування господарських рішень. Виходячи з цього, виокремлюють різні види ефективності для певних практичних потреб діяльності підприємства. У науковій літературі існує більше 20 класифікацій ефективності. Найпоширенішою є класифікація, згідно з якою ефективність виступає в трьох видах: економічна, соціальна та соціально-економічна. Така класифікація ефективності є загальною і слугує основою всіх інших поділів.

Покропивний С. стверджує, що зміст економічної та соціальної ефективності збігається з тим, що вкладають у них і інші науковці [7]. Ми погоджуємося з ним, адже економічна і соціальна ефективність перебувають в органічному поєднанні. Якщо вдається досягти високих соціальних результатів, то можна говорити про подальше підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Це обумовлено тим, що задоволеність умовами праці, належне фізичне і моральне здоров'я людей створює додаткові стимули та умови для підвищення продуктивності праці і підвищення на цій основі ефективності виробництва. Також розрізняють такі види ефективності, як:

— за місцем одержання ефекту: локальна — конкретний результат діяльності, наслідком якої є певний зиск (дохід, прибуток), та народногосподарська — сукупний ефект у сферах виробництва та споживання відповідних товарів або послуг;

— за методом розрахунку: абсолютна — характеристика загальної або часткової ефективності за певний проміжок часу, порівняльна — відображає наслідки порівняння можливих варіантів господарювання і вибору кращого з них. Рівень порівняльної ефективності відображає економічні та соціальні переваги обраного варіанта здійснення господарських рішень (напрямку діяльності) серед можливих варіантів;

— за ступенем збільшення ефекту: первинна — початковий одноразовий ефект, отриманий внаслідок здійснення певної діяльності, запровадження прибуткових технічних, організаційних або економічних заходів та мультиплікаційна — характеризує результат інноваційної діяльності, що поширюється на інші галузі виробництва.

Вчені виділяють ще такі види ефективності, як технологічну, еколого-економічну та синергетичну ефективність. Як стверджує вітчизняний економіст В. Андрійчук, технологічна ефективність — це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва [1]. Соціально-екологічна ефективність — характеризує сукупну економічну результативність сільськогосподарської продукції з урахуванням екологічного впливу агропромислового виробництва на навколишнє середовище. Синергетична ефективність виражає такий комбінований вплив сукупності тих чи тих інновацій на фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання, коли загальний ефект перевищує суто арифметичну суму впли-

ву на виробництво (діяльність) кожної інновації зокрема, тобто коли кожна інновація посилює вплив в усіх інших [12].

Отже, аналізуючи праці дослідників можна стверджувати, що ефективність є загальнонауковою проблемою, і базується вона на досягненнях саме економічної науки. Ми вважаємо, що "ефективність" — це економічна категорія, яка відображає здатність підприємства досягати поставленої мети та характеризується максимально-оптимальним співвідношенням витратної і результативної складових з урахуванням взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів виробництва.

ВИСНОВКИ

На сьогодні відсутнє однозначне визначення поняття "ефективності". Крім того, складність та багатовимірність цієї категорії сприяє продовженню досліджень в цьому напрямку. У процесі еволюції категорія "ефективність" розглядалася з різних позицій. Її уподібнювали з економічністю, результативністю та продуктивністю. Однак, незважаючи на те, що у перекладі з латинської це поняття дійсно означає дієвість, економічність, результативність і продуктивність, дані судження є однобічними. На нашу думку, дієвість — усвідомлення того, що виконана робота чи дія принесе результат, але варто підкреслити, що не завжди позитивний. Економічність — це досягнення результату за умови мінімізації витрат. Результативність — досягнення певного результату, який не завжди відображає якість роботи. А продуктивність варто розуміти як здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ. Сутність економічної ефективності полягає в тому, щоб на кожну одиницю ресурсів, які використовуються, намагатися суттєво збільшити обсяг виробництва продукції, а отже ефективність доцільно розглядати, як поняття, що характеризує позитивну динаміку розвитку господарюючого суб'єкта, а забезпечення ефективності як певний процес.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2013. — 779 с.
2. Богданович О.Г. Аналіз ефективності діяльності підприємства на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу / О.Г. Богданович // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2012. — № 1. — С. 45—58.
3. Братанич М.В., Полозова Т.В. Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів / М.В. Братанич, Т.В. Полозова // Економіка промисловості. — 2010. — № 4. — С. 153—155.

сифікація її видів / М.В. Братанич, Т.В. Полозова // Економіка промисловості. — 2010. — № 4. — С. 153—155.

4. Градобоев Е.В. Особенности оценки эффективности деятельности предприятий: автореферат дис. на соиск. учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством" / Е.В. Градобоев. — Иркутск, 2009. — 24 с.

5. Дехтяр Н.А. Эффективность финансов государственного сектора экономики: сущность, значения та факторы формирования / Н.А. Дехтяр, І.М. Боярко, О.В. Дейнека // Інноваційна економіка. — 2011. — № 1. — С. 194—201.

6. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Відп. ред. С.В. Мочерний та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — Т. 1. — 864 с.

7. Економіка підприємства: підручник / За заг. ред. С.Ф. Прокопівного. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2009. — 449 с.

8. Економіка підприємства: підручник / За ред. А.В. Шегди. — К.: Знання, 2006. — 614 с.

9. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія / А.В. Куценко. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 205 с.

10. Лафта Дж.К. Эффективность менеджмента организации / Дж.К. Лафта. — М.: Русская деловая литература, 1999. — 320 с.

11. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю. — Изд. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 974 с.

12. Николаев В.М. Экологизация производства и инновационная деятельность / В.М. Николаев // Масла и Жиры. — 2008. — № 2. — С. 3—6.

13. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. — М.: Дело, 1997. — 704 с.

14. Прокоф'єва К.В. Теоретична сутність економічної категорії "ефективність діяльності підприємства" / К.В. Прокоф'єва // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. — Вип. 6. — Т. 2. — 2013. — С. 255—258.

15. Рикардо Д. Сочинения: в пяти томах / Д. Рикардо. — М.: Госполитиздат, 1955. — Т. 1. — 360 с.

16. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. — М.: Ексмо, 2007. — (Серія: антологія економічної думки) — 960 с.

17. Якимчук Т.В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т. В. Якимчук [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: http://www.vuz-lib.com.ua/articles/book/7697-Socialno-ekonomichna_efekti/1.html

18. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон // Управление это наука и искусство. — М.: Экономика, 1992. — 224 с.

References:

1. Andrijchuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu* [The economy of agricultural enterprises], KNYeU, Kyiv, Ukraine.

2. Bohdanovych, O. H. (2012), "An analysis of efficiency of activity of enterprise is on principles of concordance of interests of groups of economic influence", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 1, pp. 45—58.

3. Bratanych, M.V. and Polozova, T.V. (2010), "Determination of essence of economic efficiency and classification of her kinds", *Ekonomika promyslovosti*, vol. 4, pp. 153—155.

4. Gradoboev, Ye.V. (2009), "Features of estimation of efficiency of activity of enterprises", Ph.D. Thesis, Economy and management by national economy, Baikal state University of Economics and law, Yrkutsk, Rossija.

5. Dekhtiar, N.A. (2011), "Efficiency of finances state to the sector of economy: essence, value and forming factors", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 1, pp. 194—201.

6. Mochernyj, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t.* [Economic encyclopedia: in 3 vol.], vol. 1, "Akademiya", Kyiv, Ukraine.

7. Prokopyvnyi, S.F. (2009), *Ekonomika pidpryiemstva* [Enterprise Economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Shehda, A.V. (2006), *Ekonomika pidpryiemstva* [Enterprise Economics], Znannia, Kyiv, Ukraine.

9. Kutsenko, A.V. (2008), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm upravlinnia efektyvnistiu*

diial'nosti pidpryiemstv spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy [Organizational and economic mechanism of performance management enterprises of consumer cooperatives in Ukraine], RVV PUSKU, Poltava, Ukraine.

10. Lafta, Dzh. K. (1999), *Effektyvnost' menedzhmenta organizacyu* [Efficiency management organization], *Russkaja delovaja lyteratura*, Moskva, Rossija.

11. Makkonell, K.R. (1999), *Экономика: прынцыпы, проблемы, polityka* [Экономика: principles, problems, politics], INFRA-M, Moskva, Rossija.

12. Nykolaev, V. M. (2008), "Ecologization of production and innovative activity", *Masla y Zhyry*, vol. 2, pp. 3—6.

13. Meskon, M. Al'bert, M. and Hedoury, F. (1997), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management], Delo, Moskva, Rossija.

14. Prokof'ieva, K.V. (2013), "Theoretical essence of economic category is efficiency of activity of enterprise", *Naukovi pratsi Poltav'skoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 6, pp. 255—258.

15. Rykardo, D. (1955), *Sochynenyia: v piaty tomah* [Works: in five volumes], *Gospolytyzdat*, Moskva, Rossija.

16. Smit, A. (2007), *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv (Serii: antolohiia ekonomichnoi dumky)* [The Wealth of Nations (Series: Anthology of economic thought)], Eksmo, Moskva, Rossija.

17. Yakymchuk, T. V. (2011), "Socio-economic efficiency of enterprises and its importance in modern conditions", available at: http://www.vuz-lib.com.ua/articles/book/7697-Socialno-ekonomichna_efekti/1.html (Accessed 20 April 2016).

18. Emerson, G. (1992), *Dvenadcat' pryncypov proyzvodytel'nosti* [Twelve principles of the productivity], *Ekonomyka*, Moskva, Rossija.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2016 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"